

Kulttuurirajoista

Zürichin yliopiston kansatieteen professori RICHARD WEISS on äskettäin kirjoittanut laajahkon artikkelin »Kultur Grenzen und ihre Bestimmung durch volkskundliche Karten», joka on julkaistu aikakauslehti »Studium Generale» 6. vihossa. Sveitsin kansatieteellisen kartaston toisena toimittajana prof. Weiss on joutunut perusteellisesti syventymään kansatieteellisten ilmiöiden levinneisyyttä koskeviin kysymyksiin ja erikoisesti tiettyjen ilmiöiden yhtäläisen levinneisyyden perusteella hahmottuvien kulttuurialueiden syntyyn. Selostettava artikkeli valaisee problemeja lähinnä sveitsiläisestä näkökulmasta, mutta kun vastaavia ilmiöitä esiintyy yleisesti muuallakin, myös meillä Suomessa, on mielenkiintoista tutustua kirjoittajan periaatteellisiin kannanottoihin. Mahdollisesti niistä löytyy sellaisiakin näkökohtia, joita suomalainen tutkimus ei ole vielä toistaiseksi huomannut soveltaa käytäntöön kansatieteen alaan kuuluvia kysymyksiä pohkiessaan.

Kansatieteellisten karttojen piirtäjä kokee eräänlaista mielihyvää havaitessaan, että hänen lehdilleen piirtyy »rajoja» ja »alueita», kun hän siirtää niihin tietoja, joita on merkitty muistiin eri puolilta tutkittavana olevaa aluetta.¹ Mielihyvän tunne selittyy jo siitä seikasta, että kartasta voi yhdellä silmäyksellä todeta jonkin ilmiön levinneisyyden, kun taas muistiinpanolippuihin sisältyvien tietojen perusteella on vaikea saada siitä havainnollista käsitystä, ellei omaa aivan poikkeuksellista kuvittelukykyä.

Tieteellisen koulutuksen saaneelle kansatieteellisten karttojen piirtäjälle tällainen tyydytys ei kuitenkaan vielä riitä. Hänen on kohta myönnettävä, että levinneisyys-

rajat ja -alueet ovat tosioloista epätarkan kuvan antavia yleistyksiä. Virhe on kuitenkin pienempi siinä tapauksessa, että tiedot merkitään karttoihin saantipaikkojen kohdalle pisteillä, kuin miksi se voi muodostua, jos levinneisyysalueet osoitetaan viivauksella, kuten havainnollisuuden vuoksi usein menetellään. Tieteellisiin tarkoituksiin laadituissa kartoissa olisi käytettävä yksinomaan pistemenetelmää.

Richard Weiss valaisee tämän jälkeen valjaslaitteiden piiristä otetulla esimerkillä kansankulttuurin alaan kuuluvien ilmiöiden levinneisyyttä. Atlaksessa julkaistu kartta nautaeläinten valjaista (nimiö »Zugverrichtungen für Rindvieh») osoittaa Sveitsissä esiintyvien kolmen tyypin, nim. sarvikeen ja kaulaiken sekä länkien, levinneisyyden. Alue, missä länkiä käytetään, ei ole ehyt ja yhtenäinen; joillakin paikkakunnilla sen sisäpuolella ei nautoja käytetä lainkaan vetojuhtina, paikoin on vain joillakin pieneläjillä vetohärkä, kun taas toisin paikoin vetohäret ovat varsin yleisiä. Eri valjaslaitteiden välinen raja on vain harvoissa kohdin jyrkkä; välille muodostuu siirtymäalueita, missä ovat käytännössä sekä länget että kaulaies, mahdollisesti vielä sarvi-ieskin. Tuollaisiakin seutuja voi tavallaan pitää omana alueenaan, ne ovat seka-alueita (»Vermengungsgebiet»). Seka-alue rajoittuu kummaltakin sivustaltaan puhtaaseen alueeseen (»Reingebiet»). Toisinaan saattaa samallakin talonpojalla olla käytännössä sekä länget että ies; kumman hän kulloinkin valitsee, riippuu paikasta (vuori vai laakso), vetoeläimen laadusta (nuori vai vanha, härkä vai lehmä) ja työstä (kyntö vai lannanajo). Tuolla samalla paikkakunnalla joku toinen talokas, jolla on tasaiset pellot, saattaa muokata maata traktorin avulla, jos hän on luonnostaan taipuvainen uudistuksiin. — Levinneisyysalueeseen kohdistuvan kriittisen tarkastelun jälkeen Weiss kiinnittää vielä huo-

¹ Sveitsiläinen materiaali on kerätty vuosina 1937—42 siten, että 8 henkilöä on esittänyt samat 150 kysymystä kaikkiaan 387 paikkakunnalla, jotka on valittu eri puolilta maata.

miota yksilöllisiin eroihin, jollaisia myös saattaa esiintyä. Näitä poikkeamia vallitsevasta käytännöstä kansatieteellinen kartta ei voi esittää. Merkityksettömiä ne eivät silti ole, sillä tuollaiset yksilölliset poikkeamat saattavat olla aiheena uuden alueen muodostumiseen; ajateltakoon vain paikkakunnalle muualta siirtynyttä satulaseppää, joka opettaa asiakkailleen länkien käyttöä.

Kansatieteelliset kartat antavat siis melko summittaisen kuvan esineiden tai ilmiöiden levinneisyydestä. Ja niiden asema kulttuuriympäristössään ilmenee kartoista vain puolinäisesti, jos lainkaan. Tosin voidaan laatia levinneisyyskarttojen ohella myös »sosiologisia», »psykologisia» ja »historiallisia» karttoja, jos keruutyössä on kiinnitetty huomiota näitä puolia valaiseviin seikkoihin. Voidaan piirtää kartta, joka osoittaa, missä vain pieneläjät käyttävät länkiä ja missä ne ovat käytännössä varsinaisilla tilallisillakin; toisessa kartassa voidaan osoittaa, missä länkiä pidetään parempina kuin iestä, uudenaikaisempina ja eläintä vähemmän rasittavina; lopuksi on myös karttojen avulla havainnollisesti osoitettavissa jonkin valjaslaitteen väistyminen toisen tieltä. Mutta nämä eivät vielä anna kokonaiskuvaa kulttuurista. Kartta ei esim. voi ilmaista, mistä syystä talonpojat jollakin paikkakunnalla vielä käyttävät iestä, vaikka voisivat yhtä hyvin käyttää länkiä tai vaihtaa vetojuhdan traktoriin. Kartasta ei myöskään selviä, minkä vuoksi katolilainen talonpoika tietyllä alueella tuntee ikeen omaksi ja kotoiseksi, jopa »katolilaiseksi» vetolaitteeksi, kun taas läheisellä protestanttisella alueella on siirtynyt länkien kannalle.

Kansatieteellinen kartasto antaa tutkijalle levinneisyystietoja vain määräalueelta, joten hänen on itsensä niitä täydennettävä muiden lähteiden avulla, mikä saattaa olla sängen vaivalloinen tehtävä. Kun esineen tai ilmiön nykyinen levinneisyyskuva (»momentanes Verbreitungsbild») on valmis, on pyrittävä saamaan selville siinä tapahtuneet ajalliset muutokset (»raumzeitlicher Verbreitungsvorgang»). Tutkiessamme niitä

meille ehkä selviää myös se paikka, mistä esine tai tapa on lähtenyt liikkeelle, sen lähtökeskus (»Ausbreitungszentrum»). Tulkitessamme karttaa historiallisesti voimme muodostaa käsityksen tapahtuneesta kulttuurikehityksestä sekä vaellustiestä. Lähtökeskusta on useimmissa tapauksissa mahdollon tarkasti määrittävä, mutta eräitä ajallisia ja paikallisia rajoituksia voidaan luultavasti kuitenkin tehdä.

Palattakoon vielä hetkeksi länkien pariin. Nautaeläimillä pidettävien länkien esikuvana ovat olleet hevosenlänget. Ne ovat saapuneet slaavilaisalueelta, kuten asiahistoriallisista ja kielellisistäkin seikoista voidaan päätellä. Slaavien asuma-alueelta voidaan seurata jälkiä Sisä-Aasiaan, jonka nomadikansoilta on opittu useita paimentolaiskulttuurille ominaisia piirteitä. Altalaiset ja mongolilaiset kansat ovat nimitäneet alkuaan sanalla *qom* kamelien niinistä satulaa, sitten hevosten länkiä; tästä sanasta on saatu kirgiisien kieleen *qamyt*, venäjään *homul* ja vihdoin saksaan *Kummet*. Näin voimme tässä yksityistapauksessa käyttäen hyväksi myös kielellisiä seikkoja seurata ainakin pääpiirteittäin hevosenlänkien ja niistä mukailtujen naudanlänkien vaellusta ja levittäytymistä yli suurimman osan Eurooppaa. Ala-Intiassa on vielä nykyäänkin hevosiä, joiden valjaslaitteisiin kuuluu jo antiikin aikoina käytetty säkäies, mikä puolestaan myös on kehitetty nautaeläimille soveltuvaksi ja on osittain syrjäyttänyt sarvi-ikeen.

Sveitsissä voidaan todeta, että länsiosassa maata, jossa tilukset ovat suurehkoja tai ainakin keskikokoisia, suositaan naudoilla länkiä, kun taas Keski- ja Itä-Sveitsin pien-tiloilla käytetään iestä. Suunnilleen keskellä Sveitsiä etelästä pohjoiseen virtaava Reuss-joki muodostaa rajan, jonka itäpuolelle länkien alue ei ulotu. Edelleen voidaan todeta, että monen muunkin kansatieteellisen ilmiön levinneisyysraja noudattaa suunnilleen linjaa Brünig—Reuss. Tähän mennessä julkaistusta 48 kartasta 18 on sellaista, joissa läntinen piirre ei ulotu

Reussin itäpuolelle tai päinvastoin. Vastaisuudessa tuo luku vielä kasvaa, karttoja kun on vasta osa julkaistu, joten Reuss-jokea on pidettävä kulttuurirajana. Sitä noudattavien levinneisyysrajojen takana ovat levinneisyysalueet, läntinen ja itäinen, ja edelleen lähtökeskukset. Milloin voidaan todeta, että samasta paikasta on lähtenyt liikkeelle useita kansanomaisessa kulttuurissa esiintyviä aineellisia tai henkisiä piirteitä, silloin on aiheellista puhua kulttuurikeskuksesta. Sveitsin länsipuoliskon kulttuurikeskuksia ovat esim. Bern, Genève ja Pariisi. Tätä väitettä ei kuitenkaan ole käsitettävä niin, että juuri nämä kaupungit tai kaupungit ylipäänsä olisivat ainoita mahdollisia kulttuurikeskuksia. Tuollaiset keskukset muodostavat ympärilleen kulttuurialueita siten, että niistä lähtee vaikutteita säteittäisesti eri puolille. Siihen maantieteelliseen paikkaan, jossa kahdelta eri taholta lähteneet virtaukset kohtaavat toisensa, syntyy kulttuuriraja. Asian valaisemiseksi pari esimerkkiä.

Lahjojen antaminen uutenavuotena on etupäässä länsisveitsiläinen tapa, maan itäosissa se on nykyään tuntematon. Laskiaiseen liittyvät tavat ja menot ovat sen sijaan voittopuolisesti itäisiä, Reuss-joen tienoille saakka ulottuvia. Tämä johtuu siitä, että tavat ovat maan länsiosista kadonneet, lähinnä kai kalvinilaisesta Genèvestä lähteneiden vaikutusten vuoksi. Tietynlaisessa korttipelissä, jonka nimi on »Jass», käytetään Sveitsin länsiosassa »ranskalaisia» kortteja, itäosassa »saksalaisia». Näiden välinen raja noudattaa linjaa Brünig—Reuss eikä suinkaan kielirajaa, joka kulkee noin sata kilometriä lännempänä pitkin Sarine-jokea. Tämä saattaa tuntua oudolta, huomauttaa Weiss, koska kielirajaa on totuttu pitämään myös kulttuurirajana. Nykyistä levinneisyyttä voidaan kuitenkin perustella historiallisesti. Muita kanttoneja mahtavamman Bernin itäraja ulottui v:een 1798 Reuss-joelle saakka idässä, täsmälleen samalle linjalle, jota korttityyppien välinen raja vielä nykyäänkin seuraa. Todennäköisesti

Bern on pitänyt jonakin ajankohtana, jota ei tarkemmin tiedetä, korttien myyntiä monopolinaan, josta se on saanut rahallista tuloa. Nykyinen levinneisyysraja ja 150 vuotta sitten voimassa ollut hallinnollinen raja yhtyvät siis tässä tapauksessa toisiinsa. Entinen Bernin kanttoni on ilmeisesti kulttuuriprovinssi siinä merkityksessä, minkä Aubin, Frings ja Müller ovat tälle sanalle antaneet¹, tai sitä voidaan Schlengeriin nojautuen nimittää historialliseksi maakunnaksi.²

Osittain johtuu myös tunnustuksellisista tekijöistä, että juuri Reuss-joki muodostaa kulttuurirajan. Reussin laaksossa ja sen liepeillä sijaitsevista Sveitsin alkukanttoneissa tunnustetaan edelleenkin roomalaiskatolista oppia, kun taas niihin lännessä rajoittuva Bern on enimmäkseen protestanttinen kanttoni. Eri uskontomuotojen välinen raja palautuu ajassa taaksepäin 1500-luvulle saakka, ja sama raja on protestanttisen ja katolilaisen kansankulttuurin välillä säilynyt meidän päiviimme asti. Paitsi sellaisia kansankulttuurin alaan kuuluvia ilmiöitä, joiden voi katsoa aiheutuvan erilaisesta uskonnosta, on lukuisia muitakin samalla tavalla rajoittuvia. Paljon harvinaisempaa on Sveitsissä, että levinneisyysrajat seuraavat kielirajoja. Tätä seikkaa korostaa Weiss myös kirjoituksessaan »Wichtige Ergebnisse des ASV (Atlas der Schweizerischen Volkskunde)» (Orbis I, n:o 1), missä hän sanoo: »Niin yleistä kuin onkin, että rajat kartoissamme piirtyvät katolilaisen ja protestanttisten alueiden välille muutenkin kuin uskonnosta johtuvien ilmiöiden kohdalla, yhtä harvinaista on, että ne noudattavat kielirajoja».

Kansatieteellisissä kartoissa esiintyvät, toisinaan verraten vähäpätöisiäkin ilmiöitä kuvastavat levinneisyysrajat ja -alueet eivät

¹ H. AUBIN, TH. FRINGS ja J. MÜLLER, Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden. Bonn 1926.

² H. SCHLENGER, Die geschichtliche Landeskunde im System der Wissenschaften. Hampuri 1941.

ole mikään lopullinen päämäärä ja itse-
tarkoitus. Mutta ne muodostavat ensi-
arvoisen apuneuvon pyrkiessämme pääse-
mään perille kansankulttuurin alalla tapah-
tuneista muutoksista ja niiden syistä sekä
niihin liittyvistä rajoittavista tekijöistä.

VEIKKO RUOPILA